

M. T. R. COLLEGE, SURAT

Manuscripts Library

No. ^{Ref.}
_{Ser.} 640c

Title: *Samāsacubāṇ*

640c

C

: Saināsacakraṃ : Title

: : Anonymous : Author

: : : Editor

: : : Year, Vols.

: : : Publisher

640c : : Remarks

श्रीगणेशायनमः ॥ षोढाः समासाः संक्षेपादष्टा विंशतिधा पुनः ॥ नित्या नित्यतयो
गेन लुगलुक्तेन च द्विधा ॥ १ ॥ तत्राष्टधा तत्पुरुषः सप्तधा कर्मधारयः ॥ सप्तधा च
बहुव्रीहिर्द्विगुराभाषितो द्विधा ॥ २ ॥ द्वंद्वश्चतुर्विधो ज्ञेयो व्ययीभावाद् द्वि
धामतः ॥ तेषां पुनः समासानां प्रधान्यं स्याच्चतुर्विधं ॥ ३ ॥ यथा पूर्वपदार्थ
प्रधानो व्ययीभावः ॥ उत्तरपदार्थप्रधानत्वेन तत्पुरुषः ॥ अन्यपदार्थप्र
धानो बहुव्रीहिः ॥ उभयपदार्थप्रधानो द्वंद्वः ॥ विभक्तिश्चान्यपदानामेव
स्मिन्नेतेन क्रियासमासः ॥ समासार्थबोधकवाक्यं विग्रहः ॥ ४ ॥ समस्त
इति समासः ॥ संख्यापूर्वकवाक्यं द्विगुसमासः ॥ अनेदार्थप्रतिपादकवा
क्यं कर्मधारयः ॥ द्विगुकर्मधारयो तत्पुरुषश्चेदो न तत्पुरुषो द्विविधः ॥

स.स. व्याधिकरणपदः समानाधिकरणपदश्चेति ॥ समानाधिकरणप
 दोहिविधः ॥ कर्मधारयो द्विगुश्चेति ॥ व्याधिकरणपदोहिविधः ॥ प्रथमातस्य
 पुरुषो द्वितीयातस्य सप्तमीतस्य तृतीयातस्य चतुर्थीतस्य पंचमीतस्य षष्ठी
 तस्य सप्तमीतस्य अतस्य षष्ठ्येति ॥ प्रथमातस्य पुरुषो यथा ॥ अर्ध
 पिण्ड्याः अर्धपिण्डली ॥ अर्धकोशातक्याः अर्धकोशातकी ॥ पूर्वकाय
 स्य पूर्वकायः ॥ अपरकायस्य अपरकायः ॥ इत्यादि ॥ द्वितीयातस्य पुरुषो यथा
 कृच्छ्रश्चितकृच्छ्रश्चितः ॥ कांतारमतीतः कांतारातीतः ॥ नकैरेयतितः नर
 कपतितः ॥ ग्रामंगतो ग्रामंगतः ॥ सुखंप्राप्तः सुखप्राप्तः ॥ सुखमापन्नः सुख
 पन्नः ॥ तृतीयातस्य पुरुषो यथा ॥ शंकुत्तरवारवंडः शंकुत्तरवारवंडः ॥ धान्येना

र्थो धान्यार्थः ॥ मासेन पूर्वमासपूर्वः ॥ चतुर्थीतस्य पुरुषो यथा ॥ कुं स्वडात्तायाहिरण्यं कुं
 डहिरण्यं ॥ यूपाय दारयूपदार ॥ ब्राह्मणाय अर्थः ब्राह्मणार्थः ॥ ब्राह्मणाय इमं ब्रा
 ह्मणार्थः ॥ ब्राह्मणाय इदं ब्राह्मणार्थः ॥ कुबेरबलिः कुबेरबलिः ॥ देवदत्ताय हितं
 देवदत्ताहितं ॥ विष्णुमित्राय सुखं विष्णुमित्रसुखं ॥ अश्वाय घोसाश्वघासः ॥
 पंचमीतस्य पुरुषो यथा ॥ निष्क्रातकोशौ व्याः निष्क्रातौ बौ ॥ सिंहाद्वयं सिंहद्वयं ॥ तको
 वकेभ्यो नीतिवृकभीतिः ॥ षष्ठीतस्य पुरुषो यथा ॥ राक्षः पुरुषो राजपुरुषः ॥
 पशोः पादः पशुपादः ॥ सप्तमीतस्य पुरुषो यथा ॥ अक्षेषु शौडः अक्षशौडः ॥
 न अतस्य पुरुषो यथा ॥ न ब्राह्मणो अब्राह्मणः ॥ अश्वान्योनश्वः ॥ धर्मविरुद्धः म
 अधर्मः ॥ पापभाव अपापः ॥ सप्तधा कर्मधारयो यथा विशेषणः

स. च र्वपदः विशेष्यपूर्वपदः॥ विशेष लोभयपदः॥ उपमानपूर्वपदः उपमानोत्तर
 पदः॥ संभावनापूर्वपदः॥ अवधारणपूर्वपदश्चेति॥ तत्र विशेषणपूर्वप
 दो यथा॥ रक्तश्चासौ पटश्च रक्तपटः॥ रक्ता चोशादी रक्तशायी॥ कृष्णश्च सौ
 ताः शोध्यश्च कृष्णवशाद्यः॥ नीलं च तदुत्पलं च नीलात्पलं॥ विशेष्यपूर्व
 पदो यथा॥ सीतं च तदुच्छं सीतोच्छं॥ कठिणो च तो उन्नतो कठिलो न्नतो॥
 उपमानपूर्वपदो यथा॥ शंख इव पांडुः शंखं पांडुः॥ मेघ इव श्यामः मेघश्यामः॥ रक्त
 उपमानोत्तरपदो यथा॥ पुतपो यं व्योम इव पुतपव व्याघ्रः नरः सिंह इव नरः
 सिंहः॥ संभावनापूर्वपदो यथा॥ गुण इति बुद्धिः सु गुणबुद्धिः॥ पुत्र इति य
 हर्णे पुत्रग्रहणं॥ अवधारणपूर्वपदो यथा॥ गुण एव धनं गुणधनं॥

सुकृतमेव बंधुः सुकृतबन्धुः सप्तधा बहुव्रीहिर्यथा॥ द्विपद बहुपद सहस्र वेपद संख
 रयोत्तरपद संख्योभयपद व्यतिहार लक्षणो दिगंतशाल लक्षणश्चेति॥ तत्र
 द्विपद बहुव्रीहिः षड्विधः॥ द्वितीया बहुव्रीहिसूतीया बहुव्रीहिः श्रुतार्थी बहु
 व्रीहिः पंचमी बहुव्रीहिः षष्ठी बहुव्रीहिः सप्तमी बहुव्रीहिः॥ तत्र द्वितीया बहु
 व्रीहिर्यथा॥ आरूढो यं वानरो यमारूढवानरः॥ तृतीया बहुव्रीहिर्यथा॥
 न उपहतः पशुर्यस्मै स उपहतपशुः॥ हितः सूर्यो यस्मै हितसूर्यः॥ पंचमी बहु
 व्रीहिर्यथा॥ निष्क्रान्ता जनाः यस्मात्सः निष्क्रान्तजनः॥ षष्ठी बहुव्रीहि
 र्यथा॥ पीतमंवरं यस्य सः पीतांबरः शुक्रः पटः यस्य सः शुक्रपटः सप्तमी बहु
 व्रीहिर्यथा॥ वीरः पुत्रो यस्मिन् स वीरपुत्रः॥ बहुपद बहुव्रीहिर्यथा॥ निर्मळा

स.कं महतीबुद्धिर्यस्यस निर्मलमहाबुद्धिः॥ तनुं वृत्तं मध्यं यस्य सः तनुवृत्तमध्यः॥
 सहपूर्वपदो यथा॥ पुत्रेण सहवर्त्तत इति सपुत्रः॥ भार्यया सहवर्त्तत इति स
 भार्यः॥ संख्योत्तरपदो यथा॥ समीपे दशानामिमे पुरुषाः॥ उपदशाः समी
 पे विंशतीनां इमे पुरुषाः॥ उपविंशाः संख्योऽप्यपदो यथा॥ दोत्रयो वामानं
 येषां ते द्विजाः॥ त्रयश्चत्वारो वामानं येषां ते त्रिचत्वारः॥ व्यतिहारलक्ष
 णो यथा॥ केशेषु केशे गृहीत्वा इदं युद्धं प्रवर्त्तकेशा केशी॥ दंष्ट्रे दंष्ट्रे
 श्वेदं युद्धं प्रवर्त्तत इति दंष्ट्रा दंष्ट्री दिगंत रालक्षणे क्षणो यथा॥ दक्षिणस्या
 श्वपूर्वस्याश्च यदंत रा दंतं सा दक्षिणपूर्वः॥ उत्तरस्याश्च पूर्वस्याश्च दिशो
 यदंत रा लंतं सा उत्तरपूर्वः॥ द्विगुहं विधो यथा॥ तद्वितार्थः समाहारश्च

ति॥ तत्रुतद्वितार्थो यथा॥ पंचसुपैकपालेषु॥ संस्कृतः पंचकपालः पुरोडाशः॥
 पंचभिर्गोभिः कृतः पंचगुः॥ अश्वः पुनरपि द्विविधः॥ एकवद्धावी अनेकवद्धा
 वीचेति॥ एकवद्धावी यथा॥ त्रयाणां लोकानां समाहारस्त्रिलोकी॥ पंचानां
 वटानां समाहारः पंचवटी इत्यादि॥ अनेकवद्धावी यथा॥ सप्तवत्तेशपयश्च सप्तपयः
 चतस्रश्च ताः दिशश्चतुर्दिशः॥ दंष्ट्रश्चतुर्विधो यथा॥ समुच्चयान्वाचयेत्
 रंतरयोगसमाहाराश्चति॥ तत्र समुच्चयान्वाचयेन समासः॥ अस्मा मथ्यो
 त्॥ अतः दंष्ट्रादिविधः॥ इतरंतरयोगद्वंद्वः समाहारश्चेति इतरंतरयोग
 द्वंद्वो यथा॥ रामश्च लक्ष्मणश्च रामलक्ष्मणौ॥ जाया च पतिश्च ददपती॥ इति
 ता च पुत्रश्च पुत्री॥ सच च देवदत्तश्च तो इत्यादि॥ समाहारद्वंद्वो यथा॥ शंख

सरूपैकशेषोयथा रामश्चरामश्चरामविस्तारि ॥

स. ३
४

अपत्तश्चतयोः समाहारः शंखपटः ॥ मार्दगिकाश्चपाणविकाश्चत्रेषां समाहारः मा-
र्दगिकपाणविकं ॥ इत्यादि ॥ इतोतरयोगद्वंद्वे द्विविधः ॥ सरूपैकशेषो विरूपैकशे-
षश्चेति ॥ विरूपैकशेषो यथा ॥ वक्रदंडादिति ॥ अव्ययीभावो द्विविधः ॥ ना-
मपूर्वपदो यथा ॥ शाकस्य मात्रं शाकमात्रं ॥ अव्ययीपूर्वपदो यथा ॥ कुंभस्य
समीपे इत्यप्यकुंभं ॥ मुद्राणां समृद्धिः समुद्रं ॥ यवनानामभावाद्यवनं ॥
भक्षिकाणामभावो निर्मक्षिकं ॥ एतेनित्या नित्यत्वे योगेनाद्विविधा भव-
ति ॥ नित्यसमासो यथा ॥ प्रकर्षेण चरतीति प्रचरः ॥ कुंभं करोतीति कुंभकारः ॥
अनित्यसमासो यथा ॥ वृक्षस्य फलं वृक्षफलं ॥ विदुषां श्रेष्ठः विदुःश्रेष्ठः ॥ ८

ते लुगलुंस्केन द्विविधा भवन्ति ॥ अलुक् समासो यथा वने चरतीति वने च-
रः ॥ स्तंवेरमतीति स्तंवेरमः ॥ सरसि जातं सरसिजं ॥ ॥ इति समासच-
क्रं ॥ स ॥ ॥ ~~मार्दगिकाश्चपाणविकाश्चत्रेषां समाहारः~~ ॥ ~~मार्दगिकाश्चपाणविकाश्चत्रेषां समाहारः~~ ॥
॥ ~~मार्दगिकाश्चपाणविकाश्चत्रेषां समाहारः~~ ॥ १ ॥ ॥ ६ ॥
॥ ~~मार्दगिकाश्चपाणविकाश्चत्रेषां समाहारः~~ ॥ ॥ ॥ ॥
॥ अथ यदस्य ॥